

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження рівня навчальної самоефективності студентів технічного університету можна зробити наступні висновки:

- немає відмінностей між показниками загального рівня самоефективності для студентів різної статі, але існують відмінності за окремими шкалами навчальної самоефективності, зокрема: студенти чоловічої статі є більш впевненими у собі, своїх здібностях до навчання, ніж студенти жіночої статі; студенти жіночої статі є більш наполегливі та цілеспрямовані у навчанні, краще записують та запам'ятовують навчальну інформацію, ніж студенти чоловічої статі; студенти чоловічої статі вважають, що краще, ніж студенти жіночої статі, володіють іноземними мовами, читають іноземну наукову літературу та знають, як писати програми на отримання грантів;

- студенти бюджетної форми навчання мають вищий рівень навчальної самоефективності, ніж студенти платної форми навчання;

- існують відмінності у рівнях розвитку навчальної самоефективності для студентів різних спеціальностей. Найвищий показник навчальної самоефективності мають студенти аспірантури, що являють собою сукупність найкращих студентів університету. Високі показники самоефективності також мають студенти таких спеціальностей, як реставраційне мистецтво, дизайн, а найнижчі показники мають студенти спеціальностей: будівництво, виробничо-поліграфічна справа;

- навчальна самоефективність є важливою складовою ефективною навчальною діяльністю, що відіграє важливу роль у підготовці студента до майбутньої професійної діяльності, тому підвищення рівня навчальної самоефективності студентів є важливою умовою забезпечення підготовки студентів до професійного навчання у вищих навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандура А. Теория социального научения / А. Бандура – СПб. : Евразия, 2000. – 320 с.
2. Гайдар М.И. Развитие личностной самоэффективности студентов-психологов на этапе вузовского обучения : автореф. дисс. ... канд. психол. наук ; спец. 19.00.07 : Педагогическая психология / М.И. Гайдар. – Воронеж, 2008. – 25 с.
3. Гордеева Т.О. Психология мотивации достижения / Т.О. Гордеева. – М. : Смысл ; Академия, 2006. – 336 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионала / Е.А. Климов. – М. : Ин-т практ. психол. ; Воронеж : НПО МОДЭК, 1996. – 400 с.
5. Пов'якель Н.І. Професіогенез саморегуляції професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів : монографія / Н.І. Пов'якель. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – 295 с.
6. Фрейджер Р. Личность: теории, эксперименты, упражнения / Р. Фрейджер, Дж. Фейдимен. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2002. – 865 с.

УДК: 159.922.1/2: 159.923

ДІАГНОСТИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТАТІ ОСОБИСТОСТІ: РЕСТАНДАРТИЗАЦІЯ ТЕСТОВИХ НОРМ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ТИПІВ АНДРОГІННОСТІ

М.Г. Ткалич

*доцент кафедри практичної психології
Запорізького національного університету*

У статті представлено рестандартизацію тестових норм адаптованої методики С. Бем (BSRI), яка спрямована на діагностику психологічної статі особистості. Визначено норми за шкалами «маскулінність» та «фемінність» для загальної вибірки та окремо для чоловіків та жінок.

Уточнено норми для кожної психологічної статі особистості (андрогінної, фемінної, маскуліної, недиференційованої). Визначено типи андроінної статі особистості та норми для них.

Ключові слова: психологічна стать особистості, андроінність, фемінність, маскуліність, стандартизація тестових норм.

В статье представлена рестандартизация тестовых норм адаптированной методики С. Бем (BSRI), которая направлена на диагностику психологического пола личности. Определены нормы по шкалам «маскулинность» и «феминность» в общем и отдельно для мужчин и женщин.

Уточнены нормы для каждого психологического пола личности (андроинного, феминного, маскулинного и недифференцированного). Определены типы андроинного пола личности и нормы для них.

Ключевые слова: психологический пол личности, андроинность, феминность, маскулинность, стандартизация тестовых норм.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Психологічна стать особистості є важливою складовою Я-концепції особистості, її особистісної та гендерної ідентичності. Діагностика психологічної статі особистості застосовується у різноманітних гендерних дослідженнях у психології особистості, соціальній психології, організаційній психології тощо.

Психологічна стать особистості є системною якістю, формування якої обумовлене біологічно заданою статевою приналежністю індивіда, культурним середовищем, структурою соціально значущої діяльності і статево-рольовими нормами суспільства, що визначає індивідуальні характеристики, особливості поведінки, способи дії, соціальні позиції й установки особистості [8].

До основних характеристик психологічної статі особистості дослідники [4; 5] відносять: 1) сукупність знань, уявлень особистості про себе, про свою схожість або відмінність з представниками своєї статі на відміну від протилежної; 2) ототожнення себе з представниками своєї статі; 3) емоційно-ціннісне ставлення до своєї статі; 4) способи поведінки людей залежно від їх позиції в статеворольовій диференціації.

Серед основних видів психологічної статі особистості зазвичай виокремлюють маскулінну, фемінну, андрогінну та недиференційовану [1; 4; 5; 7], кожна з яких є поєднанням тієї чи іншої сукупності маскулінних та фемінних властивостей особистості.

Однак, на сьогодні існує обмежена кількість опитувальників, за допомогою яких можна діагностувати психологічну стать або її прояви. Одним із них статорольовий опитувальник С. Бем (Bem Sex-Role Inventory) [1], який був створений на основі концепції андрогінності та декілька разів адаптувався в Росії.

Автор визначає андрогінність як систему властивостей особистості, комплекс атиюдів, характеристик поведінки, можливостей і сподівань, пов'язаних із поєднанням в індивіді маскулінних і фемінінних рис [1].

С. Бем використала для створення концепції ідею К.Г. Юнга про андрогінію як існування архетипів індивідуального несвідомого – Анімі та Анімусу. Андрогінна особистість, як вважає С. Бем, вбирає в себе все краще з обох статевих ролей та частіше за все має як високий рівень маскулінності, так і високий рівень фемінності.

Загалом, маскулінність і фемінність – це системи властивостей особистості, що традиційно вважаються чоловічими чи жіночими, це певні психологічні характеристики особистості, які визначають відповідність власній психологічній статі, гендерним ролям та стереотипам, формам поведінки, стилям та способу життя, а також особливості самореалізації, формування цінностей, установок, світоглядних позицій тощо [7].

Отже, з цієї точки зору, мужність і жіночність не протиставляються одна одній, а людина з характеристиками, які строго відповідають її біологічній статі, виявляється мало пристосованою до життя і, відповідно, більше піддається впливу стресогенних факторів.

Однак, представники чоловічої і жіночої статі, які мають занадто високий рівень протилежних характеристик, також зазнають багатьох психологічних труднощів у житті.

Так, низькомаскулінні жінки і високофемінні чоловіки вирізняються безпорадністю, пасивністю, тривожністю, схильністю до депресії. Високомаскулінні жінки і чоловіки характеризуються труднощами у встановленні та підтримці міжособистісних контактів, що негативно позначається на їхній професійній діяльності.

Разом із тим, андрогінія корелює із високою самоповагою, здатністю бути наполегливим, мотивацією до досягнень, ефективним виконанням батьківської ролі, внутрішнім відчуттям благополуччя. Андрогінна особистість має багатий набір статорольової поведінки та гнучко використовує його залежно від соціальних ситуацій, які динамічно змінюються. Вважається, що найбільш творчі та креативні особистості мають також високий рівень андрогінності.

З нашої точки зору, стандартизація тестових норм за методикою діагностики психологічної статі особистості потребує уточнення для сучасних досліджень психологічної статі, гендерних досліджень в Україні через низку причин:

1. Серед зазначених адаптованих варіантів опитувальника лише адаптація О.Г. Лопухової містить опис результатів стандартизації, яка зроблена на російській та татарській вибірці (n=358) у 1998–2000 рр. [5].

2. Динаміка змін гендерних рольових моделей, норм, стереотипів за останні 30 років з часу появи концепції С. Бем та цього опитувальника є швидкою, а, отже, кількісна міра маскулінності та фемінності у представників чоловічої і жіночої статі також змінюється, що впливає, в тому числі, на появу дедалі більшої кількості андрогінів.

3. Психологічна стать особистості не існує окремо від біологічної статі [1; 4; 7; 8], а отже, норми за шкалами «маскулінність» та «фемінність» для чоловіків і жінок можуть бути, на наш погляд, різними.

Отже, **мета статті** – здійснити рестандартизацію тестових норм адаптованої методики С. Бем, спрямованої на діагностику психологічної статі особистості та визначити типи андрогінної статі особистості.

Основні завдання:

1. Представити опис шкал «маскулінність» та «фемінність».
2. Визначити норми за шкалами «маскулінність» та «фемінність» для загальної вибірки та окремо для жінок і чоловіків.
3. Здійснити рестандартизацію тестових оцінок та тестових норм за методикою.
4. Виокремити типи андрогінної статі особистості з визначенням кількісних показників для кожного з типів.

МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, для рестандартизації тестових норм вимірювання психологічної статі особистості нами було використано методику дослідження статевих ролей С. Бем (BSRI) в адаптації О.Г. Лопухової [5].

Методика С. Бем складається з 3 шкал: шкали маскулінності, шкали фемінності та буферної шкали загальнолюдських якостей [1]. В адаптованому варіанті шкали маскулінності та фемінності містять по 14 особистісних якостей, які відображають чоловічі або жіночі характеристики [5].

Кожна якість оцінюється за семибальною шкалою (від «1 – ця якість ніколи не проявляється» до «7 – ця якість завжди проявляється»).

Загальна сума балів за кожною шкалою знаходиться в межах від 14 до 98. З цього показника потрібно відняти 49, щоб отримати підсумковий показник за шкалою, які знаходяться у межах від (-35) до (+49) [5].

Отже, позитивні оцінки (від 0 до 49) за шкалами «маскулінність» та «фемінність» говорять про андрогінну стать особистості, негативні оцінки за шкалами (нижче 0) – про недиференційовану психологічну стать. Позитивні за маскулінністю та негативні за фемінністю – маскуліна стать; позитивні за фемінністю та негативні за маскулінністю – фемінна стать.

Шкала маскулінності складається з наступних характеристик особистості: мужність, вміння самостверджуватися, наполегливість, аналітичність, здатність керувати, готовність ризикувати, домінування, зовнішня стриманість, здатність діяти у якості лідера, сила, сміливість, сила волі, витривалість.

Шкала фемінності містить наступні характеристики: жіночність, поступливість, сором'язливість, схильність до прояву почуттів, ніжність, співчутливість, м'якість висловлювань, прагнення втішити, чарівність, довірливість, дитяча безпосередність, відсутність різких, грубих висловлювань, краса, терпимість.

Отже, маскуліна психологічна стать передбачає перевагу маскуліних характеристик над фемінними, фемінна – навпаки. Андрогінна психологічна стать передбачає, що рівень і маскуліних, і фемінних характеристик буде високим. Недиференційована психологічна стать характеризується низьким рівнем прояву маскулінності і фемінності.

У стандартизації тестових норм опитувальника вибірка респондентів складала 461 особу, з них жінок – 308 осіб, чоловіків – 153. Вік досліджуваних – від 17 до 71 року (M=37).

Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою пакета статистичних програм SPSSStatistics 20.0.0.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Загалом, стандартизація тестових норм методики передбачає: перевірку нормальності розподілу, перетворення тестових оцінок на стандартні оцінки (z), визначення тестових норм за шкалами [2; 3; 6].

Для перевірки нормальності розподілу даних нами використовувався тест Колмогорова-Смірнова. Розподіл за обома шкалами є нормальним (маскулінність: $z=0,764$, $p=0,604$; фемінність: $z=1,49$, $p=0,143$).

Отже, підтвердження нормального закону розподілу означає, що отримані дані не потребують нормалізації, розподіл можна вважати репрезентативним щодо генеральної сукупності та на його основі визначити репрезентативні оціночні норми (див. *табл. 1*).

Таблиця 1

**Тестові оцінки за шкалами маскулінності та фемінності
(від -35 до +49)**

№ з/п	Показник	Фемінність (ф)	Маскулінність (м)
Для загальної вибірки (n=461)			
1	Мінімальний/максимальний показник	min=(-21) max=47	min=(-17) max=49
2	Середнє (M)	18	20,3
3	Стандартне відхилення (SD)	10,8	11,5
4	Норма (M±SD)	7,2–28,8	8,8–31,8
Для жінок (n=308)			
1	Мінімальний/максимальний показник	min=(-21) max=47	min=(-17) max=47
2	Середнє (M)	21,7	18,8
3	Стандартне відхилення (SD)	9,5	12
4	Норма (M±SD)	12,2–31,2	6,8–30,8
Для чоловіків (n=153)			
1	Мінімальний/максимальний показник	min=(-19) max=35	min=(-8) max=49
2	Середнє (M)	10,7	23,4
3	Стандартне відхилення (SD)	9,6	10
4	Норма (M±SD)	1,1–20,3	13,4–33,4

Для зручності та можливості порівнювати результати різних методик необхідно підрахувати стандартні оцінки (z), що відбувається за допомогою відповідних статистичних процедур [6].

Отже, для шкали «фемінність» стандартні оцінки є такими: мінімальний показник (-4,25), максимальний показник – (2,93), $M = (-0,134)$, $SD = 1,149$.

Для шкали «маскулінність» стандартні оцінки є такими: мінімальний показник (-3,65), максимальний показник – (2,65), $M = (-0,099)$, $SD = 1,110$.

Як видно з табл. 1., нами також було визначено тестові оцінки і норма тестових оцінок окремо для жінок ($n=308$) та чоловіків ($n=153$).

Якщо порівняти з результатами чоловіків, то нижня межа норми за шкалою «фемінність» у жінок дорівнює 12,2, в той час як у чоловіків лише 1,1. Меншою мірою це стосується шкали «маскулінність» ($ж=6,8$, $ч=13,4$).

З нашої точки зору, такі дані є підтвердженням нашого припущення про те, що тестові норми за маскулінністю та фемінністю для чоловіків і жінок повинні відрізнятися: в нормі, рівень фемінності в жінок в середньому перевищує цей рівень у чоловіків, а рівень маскулінності в чоловіків перевищує цей рівень у жінок. Таким чином, і визначення психологічної статі для чоловіків і жінок буде мати різні норми.

Отже, визначимося з наступним завданням – розподілом за видом психологічної статі особистості: андрогінної, маскулінної, фемінної та недиференційованої.

Обчислення психологічної статі за запропонованим у методиці алгоритмом показав, що 92,4% досліджуваних мають андрогінну стать особистості, 2,8% – фемінну стать, 3,9% – маскулінну та 0,9% – недиференційовану (див. табл. 2).

Таблиця 2

Результати діагностики психологічної статі особистості (у %)

№ з/п	Психологічна стать	Жінки ($n=308$)	Чоловіки ($n=153$)	Уся вибірка ($n=461$)
1	Андрогінна	93,5	90,2	92,4
2	Фемінна	4,2	0	2,8
3	Маскулінна	1,6	8,5	3,9
4	Недиференційована	0,6	1,3	0,9

Однак, на наш погляд, така кількість досліджуваних з андрогінною статтю особистості є достатньо великою та майже нічого нам не дає для змістовного аналізу результатів діагностики та пошуку зв'язку між типом психологічної статі і різними індивідуально-психологічними, соціально-психологічними характеристиками особистості через високий рівень узагальненості.

До того ж, у нормах, визначених у методиці С. Бем [1] та в її адаптації [5], зазначається, що близька 75–85% досліджуваних мають андрогінну стать особистості, в той час як за нашими результатами таких 92,4%, а серед жінок – 93,5%, що знову підтверджує наше припущення про те, що останнім часом відбулися суттєві зміни в рівнях маскулінності та фемінності як чоловіків, так і жінок, що потребує перегляду норм.

Отже, на наш погляд, для подальшого ефективного використання результатів діагностики за цією методикою необхідно визначити типи андрогінної статі особистості в межах цих 92,4%.

Нагадаємо, що андрогінна стать особистості визначається тоді, коли в досліджуваного однаково високі результати за шкалами маскулінність-фемінність.

З нашої точки зору, для визначення особливостей андрогінної статі у вигляді типів важливим є не лише рівень за шкалою маскулінності та фемінності, але й різниця в рівнях між цими двома шкалами.

Наприклад, при вимірюванні психологічної статі за цією методикою траплялись спостереження з такою різницею у співвідношенні маскулінність (м) – фемінність (ф): 4(м) – 31(ф); 42(м) – 4(ф); 42(м) – 44(ф) та ін. В усіх цих прикладах такі показники визначають андрогінну стать особистості. Тому ми вважаємо за необхідне уточнити тип андрогінності, який має особистість.

Отже, для визначення типів андрогінної статі особистості ($n=426$) перевіряємо нормальність розподілу даних, виокремлюємо тестові оцінки (M , SD), робимо дихотомічний розподіл тестових оцінок.

Результати підпадають під нормальний розподіл даних, для перевірки якого використовувався тест Колмогорова-Смірнова (маскулінність: $z=0,951$; $p=0,326$; фемінність: $z=0,847$; $p=0,470$).

Для визначення типу андрогінної статі особистості нами був зроблений дихотомічний розподіл показників за шкалами «маскулінність» та «фемінність» (низький рівень – середній/високий рівень) (див. табл. 3).

Таблиця 3

Тестові оцінки методики для андрогінної психологічної статі ($n=426$)

№ з/п	Показник	Фемінність (0–49)	Маскулінність (0–49)
1	Середнє (M)	19,29	21,26
2	Стандартне відхилення (σ)	9,47	10,48
3	Норма ($M \pm SD$)	9,82–28,76	10,78–31,74
4	Низький рівень	0–9,81	0–10,77
5	Середній/високий рівень	9,81–max	10,81–max

Нами було обрано саме такий дихотомічний розподіл через те, що він підпорядковується нормальному розподілу, також був зроблений окремий тест за критерієм узгодженості Пірсона: $\chi^2=6$, $p < 0,01$.

На підставі визначених тестових оцінок було виокремлено такі типи андрогінної статі: андрогінний андрогін, фемінний андрогін, маскулінний андрогін, недиференційований андрогін (див. *табл. 4*).

Таблиця 4

Розподіл тестових оцінок за типами андрогінної статі особистості

№ з/п	Тип андрогінної статі	Тестова оцінка за шкалою (від 0 до 49)	
		«Маскуліність»	«Фемінність»
1	Андрогінний андрогін (АА)	11–49	10–49
2	Фемінний андрогін (ФА)	0–11	10–49
3	Маскулінний андрогін (МА)	11–49	0–10
4	Недиференційований андрогін (НА)	0–11	0–10

1) **андрогінний андрогін (АА)** – це тип андрогінності, при якому рівень маскуліності та фемінності знаходяться на середньому та високому рівнях, а отже, саме цей тип є справжньою андрогінною статтю;

2) **фемінний андрогін (ФА)** – тип андрогінності, при якому рівень фемінності є середнім або високим, а рівень маскуліності є низьким. Він є ближчим до фемінної статі особистості;

3) **маскулінний андрогін (МА)** – тип андрогінності, в якому рівень маскуліності є середнім або високим, а рівень фемінності є низьким. Він наближається до маскулінної статі особистості;

4) **недиференційований андрогін (НА)** – тип андрогінності, в якому як рівень маскуліності, так і рівень фемінності є низькими. Він може показувати тенденцію до недиференційованої статі особистості.

Нагадуємо, що у визначенні низького, середнього та високого рівнів за шкалами «маскуліність» та «фемінність» йдеться про норми виключно для андрогінів, тобто про результати тих досліджуваних, які в межах оцінок від (-35) до (+49) мають позитивні оцінки (від 0 до 49).

Узагальнений розподіл тестових оцінок за методикою діагностики психологічної статі особистості представлений у *додатку 1*.

ВИСНОВКИ

Нами було визначено норми за шкалами «маскуліність» та «фемінність» для загальної вибірки та окремо для жінок і чоловіків, в результаті чого було з'ясовано, що рівні маскуліності і фемінності в чоловіків і жінок відрізняються.

Нами було запропоновано визначення типів андрогінної статі особистості з визначенням кількісних показників для кожного з типів, що надасть дослідникам більше можливостей інтерпретації діагностичних результатів, особливо при дослідженні соціально-психологічних явищ, пов'язаних із психологічною статтю особистості.

Необхідно зауважити, що запропоновані нами норми мають свої обмеження у застосуванні та потребують подальших уточнень для генеральної сукупності.

ЛІТЕРАТУРА

- Бем С.Л. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / С.Л. Бем. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. – 336 с.
- Бююль А. SPSS: искусство обработки информации. Анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей / А. Бююль, П. Цефель. – СПб. : ДиаСофтЮП, 2002. – 608 с.
- Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов. Введение в психометрическое проектирование / П. Клайн. – К., 1994. – 284 с.
- Клещина И.С. Психология гендерных отношений: Теория и практика / И.С. Клещина. – СПб. : Алетей, 2004. – 408 с.
- Лопухова О.Г. Психологический пол личности: адаптация диагностической методики / О.Г. Лопухова // Прикладная психология. – 2001. – №3. – С. 57–67.
- Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учеб. пособ. / А.Д. Наследов. – СПб. : Речь, 2004. – 392 с.
- Ткалич М.Г. Гендерна психологія : навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К. : Академвидав, 2011. – 248 с.
- Ткалич М.Г. Зміст та структура гендерної ідентичності особистості / М.Г. Ткалич // Актуальні проблеми психології: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2011. – Т. І. – Вип. 31. – С. 113–118.

Додаток 1

Розподіл тестових оцінок за адаптованою методикою діагностики психологічної статі особистості (від - 35 до + 49)

№ з/п	Психологічна стаття	Тестова оцінка	
		Маскуліність	Фемінність
1	Недиференційована (Н)	(-35)–(-1)	(-35)–(-1)
2	Фемінна (Ф)	(-35)–(-1)	0–49
3	Маскуліна (М)	0–49	(-35)–(-1)
4	Андрогінна (А)	0–49	0–49
<i>Тип андрогінної статі</i>			
5	Недиференційований андрогін (НА)	0–11	0–10
6	Фемінний андрогін (ФА)	0–11	10–49
7	Маскулінний андрогін (МА)	10–49	0–11
8	Андрогінний андрогін (АА)	10–49	10–49